

Miroslav Myšák

Poza granicami.

Dziedzictwo Dolnego Śląska w zbiorach Pałacu Arcybiskupiego w Kromieryżu

Początki budowania kolekcji przechowywanych obecnie w kromieryskim pałacu sięgają drugiej połowy XVII wieku. W tym czasie Kromieryż pełnił funkcję głównego centrum administracyjnego dóbr biskupich, a zarazem reprezentacyjnej, a później także letniej rezydencji biskupów ołomunieckich. Randze siedziby odpowiadało jej reprezentacyjne wyposażenie.

W połowie XX wieku pałac przestał pełnić swoją pierwotną funkcję i został przekształcony w obiekt muzealny. Wtedy też uporządkowano jego zasoby, dzieląc je na kilka podstawowych działów: malarstwo, rysunek i grafikę, bibliotekę, archiwum muzyczne, numizmatykę oraz meble.

Obecnie zbiory należą do arcybiskupstwa ołomunieckiego, a opiekę merytoryczną i depozytową nad nimi sprawuje Muzeum Sztuki w Ołomuńcu za pośrednictwem swojego oddziału – Muzeum Archidiecezjalnego w Kromieryżu.

W obrębie tych zbiorów odnaleźć można liczne ślady powiązań ze Śląskiem. Wynikają one z uwarunkowań historycznych – do lat 40. XVIII wieku Śląsk pozostawał częścią Korony Czeskiej. Ponadto aż do 1945 roku wymianę kulturalną i personalną między Morawami a Śląskiem ułatwiała wspólnota językowa w postaci języka niemieckiego, będącego podstawowym środkiem komunikacji po obu stronach granicy.

Niniejszy artykuł koncentruje się przede wszystkim na wątku dolnośląskim, choć jego jednoznaczne wyodrębnienie nie zawsze jest możliwe. Biskupi wrocławscy rezydowali bowiem również w Nysie czy na zamku Jánský vrch, formalnie należących do Górnego Śląska. Dodatkowo administracja monarchii habsburskiej traktowała Śląsk jako jedną jednostkę administracyjną, zarządzaną przez landeshauptmanna (starostę krajowego) we Wrocławiu.

Malarstwo

Kolekcja malarstwa obejmuje ponad 530 obrazów eksponowanych na ścianach pałacu oraz przechowywanych w magazynach. Choć brak w nim tematów śląskich, obecni są artyści pochodzący z tego regionu. Najbardziej znanym z nich jest Jan Krzysztof Liszka (c. 1650–1712), związany z klasztorem w Lubiążu, uczeń wybitnego śląskiego malarza Michaela Leopolda Willmanna. W kolekcji znajdują się dwa jego obrazy „Widzenie św. Bernarda” i „Widzenie św. Stefana Hardinga” (1699) pierwotnie przeznaczone dla klasztoru w Plasach w zachodnich Czechach, a nabyte przez arcybiskupstwo nabyło w 1939 roku.

Na uwagę zasługuje również Martin Antonín Lublinský (1636–1690) z Leśnicy koło Opola – malarz i doradca artystyczny oraz inwestor współpracujący z biskupem Karolem II Liechtensteinem. W kromieryskiej galerii zachowało się jego dzieło „Alegoria rzeźby”, które najprawdopodobniej pochodzi z jego spuścizny przekazanej biskupowi.

Ostatnim z reprezentantów Śląska jest Franz Anton Palko (1717?–1766) z Wrocławia, który pracował dla szerokiego kręgu odbiorców na Morawach, Węgrzech i w Austrii. Na bezpośrednie zamówienie biskupa ołomunieckiego Ferdinanda Juliusa Troyera namalował dwa portrety (ok. 1746–1750).

Zbiory malarskie zostały szczegółowo opisane w katalogu *Kroměřížská obrazárna*, który ukazał się również w wersji angielskiej i niemieckiej (*Kroměříž Picture Gallery*, *Gemäldegalerie Kroměříž*).

Kolekcja grafiki

W rozbudowanej kolekcji grafiki, którą tworzą zarówno pojedyncze ryciny, jak i albumy graficzne czy publikacje specjalistyczne (architektoniczne, ogrodnicze), zachowało się stosunkowo niewiele powiązań ze Śląskiem. Sporadyczne wzmianki można znaleźć w prasie poświęconej budownictwu, np. w czasopiśmie *Zeitschrift über das gesamte Bauwesen* (Zurych 1839, 1. Heft) – gdzie pojawia się informacja o planowanym pomniku konnym Fryderyka Wielkiego z okazji setnej rocznicy przyłączenia Śląska do Prus.

Dotychczas jedynym jednoznacznie zidentyfikowanym obiektem graficznym związanym ze Śląskiem pozostaje schemat czaszki, wydany we Wrocławiu przez Friedricha Bartha w 1805 roku.

Archiwum muzyczne

Pomijając niektórych pijarów działających w kolegium w Białej Wodzie koło Złotego Stoku, najważniejszą postacią związaną ze Śląskiem w obrębie tej części zbiorów jest kompozytor i skrzypek Karl Ditters von Dittersdorf (1739–1799). W latach 1769–1795 pozostawał on w służbie biskupa wrocławskiego Filipa Gottharda Schaffgotscha, działając głównie w Javorníku, nad którym wznosi się zamek Jánský vrch – letnia rezydencja biskupów wrocławskich. Kierował tam kapelą biskupią oraz założył teatr, przekształcając ośrodek w liczące się centrum życia kulturalnego austriackiej i pruskiej części Śląska.

W części zbiorów muzycznych obejmującej materiały drukowane zachowały się jedynie nieliczne świadectwa twórczości autorów pochodzących ze Śląska lub związanych z tym regionem. Przykładem jest album pamiątkowy poświęcony Ludwigowi van Beethovenowi z 1846 roku, zawierający drobne utwory (kompozycje i wiersze) lokalnych twórców, takich jak Carl Guhr (pochodzący z Milicza, wówczas dyrektor teatru miejskiego we Frankfurcie nad Menem), J. G. Hoppe (kantorek i *Director chori* kościoła ewangelickiego w Jeleniej Górze) czy pisarka Ida von Reinsberg-Düringsfeld, która dorastała w okolicach Wąsoszka.

Kolejny, odosobniony przykład stanowi egzemplarz czasopisma *Vollständige Sammlung der besten alten und neuen Melodien* z 1817 roku, zawierający utwór *Am Vorabend von Epiphania* autorstwa wrocławskiego organisty Franza Otta.

Kolekcja muzyczna została dotąd opublikowana w trzech katalogach czesko-angielskich (*Kroměřížský kabinet hudby I–III / Kroměříž Music Archive t. I–III*); część twórczości Dittersdorfa ujęto w drugim tomie poświęconym archiwum muzycznemu dawnego kolegium pijarskiego w Kromieryżu.

Numizmatyka

Dużo liczniejszy zespół zabytków pochodzenia śląskiego zachował się w kolekcji numizmatycznej, obejmującej około 10 500 obiektów – monet i medali emitowanych przez władze kościelne. W XVI–XVIII wieku do ważnych emitentów należeli również biskupi wrocławscy, którzy prowadzili mennicę najpierw w Nysie, a później we Wrocławiu.

W dziale medali biskupich zidentyfikowano 22 egzemplarze, co stanowi 4,6% tej grupy. Zdecydowana większość pochodzi z okresu baroku, podczas gdy XIX wiek reprezentują jedynie trzy emisje intronizacyjne. Najmłodszym obiektem jest brązowy medal biskupa Georga von Koppa, najpewniej z 1887 roku; w zbiorze natomiast brak medali związanych z podniesieniem rangi biskupstwa do arcybiskupstwa.

Produkcję menniczą biskupów wrocławskich reprezentuje 79 egzemplarzy, czyli około 6% całego zespołu monet biskupich. Na tle innych ośrodków mennicznych Wrocław – obok Bambergu i Würzburga – należy do najlepiej udokumentowanych. Największy udział mają

emisje biskupów epoki baroku, przede wszystkim Karola Ferdynanda Wazy, Fryderyka z Hesji oraz Franza Ludwiga z Palatynatu-Neuburg.

Struktura nominałów wskazuje na dominację monet o wyższej wartości, zwłaszcza dukatów, talarów i ich wielokrotności. Na szczególną uwagę zasługuje zespół dukatów z lat 1532–1611. Z drugiej połowy XVII wieku zachowały się także drobniejsze emisje – krajcary oraz monety o nominałach 3, 6 i 15 krajcarów. Z XVIII wieku pochodzą dwie klipy talarowe, należące do stosunkowo rzadkich form emisji.

Część kolekcji numizmatycznej została już opublikowana w formie czesko-niemieckiego katalogu; dotychczas ukazały się opracowania monet reńskich elektorów (*Kroměřížský kabinet mincí a medailí I. Ražby porýnských acibiskupů a kurfürstů – Mohuč, Trevír, Kolín / Münzkabinett Kremsier I. Prägungen der Erzbischöfe und Kurfürsten von Mainz, Trier und Köln*) oraz arcybiskupów salzburskich (*Kroměřížský kabinet mincí a medailí II. Ražby salcburských arcibiskupů / Münzkabinett Kremsier II. Prägungen der Erzbischöfe von Salzburg*). Opracowanie monet biskupów, w tym także wrocławskich, przewidywane jest około roku 2030 i później.

Biblioteka

Początki biblioteki pałacowej sięgają drugiej połowy XVII wieku. Pierwotny zbiór, zgromadzony przez biskupa Liechtensteina, i liczący około 4500 woluminów, w kolejnych stuleciach rozrósł się do ponad 60 000 jednostek. Początkowo gromadzono przede wszystkim publikacje bieżące; dopiero w XIX wieku arcybiskupi zaczęli systematycznie pozyskiwać również druki antykwaryczne, w tym inkunabuły i rękopisy.

Ze względu na obecność wielu intelektualistów publikujących na Śląsku oraz fakt, że Wrocław był ważnym centrum drukarskim i wydawniczym, w kolekcji szczególnie licznie reprezentowane są druki wrocławskie. Daleko w tyle pozostają inne miasta, takie jak Oleśnica, Legnica, Strzegom czy Nysa, reprezentowane jedynie przez pojedyncze egzemplarze. Zachowało się także kilka publikacji pochodzących z Kłodzka, które jednak w niniejszym ujęciu nie są traktowane jako część historycznego Śląska.

Wśród reprezentowanych dziedzin dominują prawo, historia, teologia oraz medycyna. W tej ostatniej na szczególną uwagę zasługują publikacje wybitnego wrocławskiego chirurga i lekarza miejskiego Matthäusa Gottfrieda Purmanna (1648–1711), w których prezentował nowatorskie metody chirurgiczne. W XVIII wieku zbiór wzbogaca się także o dzieła filozoficzne, językoznawcze oraz literaturę piękną.

Integralną część pierwotnego zbioru stanowił także konwolut, zawierający m.in. statuty miejskie, kodeks sądowy i procesowy, przepisy przeciwpożarowe oraz regulacje dla czeladzi Wrocławia, a także prawo górnicze dla hrabstwa kłodzkiego. Wspomnieć można także o statucie synodalnym z 1512 roku. Choć druk ten powstał w Norymberdze, w jego wydanie zaangażowany był wrocławianin Franz Klosse. Ponadto, na podstawie notatki odnoszącej się do synodu wrocławskiego z 1563 roku można przypuszczać, że księga znajdowała się na Śląsku jeszcze w XVII wieku lub należała do osoby związanej z diecezją.

Wśród książek biskupa Liechtensteina znajdują się również dwa rękopisy dotyczące kapituły i biskupstwa wrocławskiego. Pierwszy z nich zawiera wybór dekretów synodalnych z XIV i XV wieku (najmłodszy datowany na 1481 rok), a także inne teksty, w tym statut kościoła Świętego Krzyża we Wrocławiu czy śluby kapitulne. Drugi rękopis obejmuje chronologiczny wykaz biskupów wrocławskich, od legendarnego Godfryda I aż po Jana von Sitscha (zm. 1608). Impulsem do ich nabycia mogło być zainteresowanie Liechtensteina stolicą biskupią we Wrocławiu w latach 1682–1683. Choć jego kandydatura została wybrana przez tamtejszą

kapitułę i zatwierdzona przez papieża, wobec sprzeciwu cesarza Leopolda I biskup Liechtenstein ostatecznie zrezygnował z objęcia urzędu.

W XIX i XX wieku przybywa literatury bardziej wyspecjalizowanej: schematyzmy diecezji wrocławskiej, statuty seminarium, liczne podręczniki i elementarze – z zakresu historii, geografii, fizyki czy muzyki – a także drukowane wykłady Uniwersytetu Wrocławskiego. W mniejszej liczbie zachowały się publikacje przyrodnicze, dotyczące m.in. felczerstwa, okulistyki czy nawozów zwierzęcych. Zauważalna jest także tematyka gospodarcza i rolnicza (np. roczniki czasopisma „Schlesische Landwirtschaftliche Monatschrift”, „Verhandlungen und Schriften der ökonomischen Section der Schlesischen Gesellschaft für vaterländische Cultur”, publikacje o cukrownictwie i browarnictwie), jak również zagadnienia medyczne (szczepienia przeciw ospie, okulistyka, homeopatia, kuracja owsiana, przyczyny dławicy piersiowej).

Osobną grupę stanowią wydawnictwa krajoznawcze i topograficzne, powiązane z rozwijającą się turystyką, jak choćby „Wanderungen durch Breslau und dessen Umgebungen” Juliusa Kresbego z 1836 roku.

Istotną część zbioru stanowią tzw. silesiaka pod względem treści – zarówno wydane na Śląsku, jak i poza nim. Do pierwszej grupy należy m.in. zbiorowe wydanie prac Mikołaja Henela (Nicolaus Henel von Hennenfeld) pt. Silesiographia renovata z 1704 roku, uznawane za pierwszą kompleksową publikację naukową poświęconą Śląskowi. Przeważają jednak druki wydane poza regionem. Wśród nich znajdują się liczne kroniki i opracowania topograficzne z XVI i XVII wieku, takie jak „New Vermehrte Schlesische Chronica Jakoba Schickfußa, Schlesische General Cronika” Laurentiusa Müllera czy „Schlesische Fürsten-Crone” Friedricha Lichtsterna. Zbiór uzupełniają atlasy oraz publikacje numizmatyczne – jak „Schlesiens Münzen und Medaillen der neueren Zeit” Ferdinanda Friedensburga i Hansa Segera z 1901 roku – a także opracowania z zakresu historii muzyki, np. „Geschichte der katholischen Kirchenmusik” Emila Nikela.

Na uwagę zasługują również dwa druki wrocławskie zamówione przez odbiorców z Moraw, konkretnie z Ołomuńca i Kromieryża. Pierwszy z nich powstał z okazji jubileuszu kapłaństwa arcybiskupa Josepha Maximiliana von Somerau-Beeckh (urzędującego w latach 1837–1853), drugi dotyczy historii społeczności żydowskiej w Kromieryżu i został wydany w 1896 roku przez Adolfa Frankla-Grüna, który w latach 1872–1878 studiował w Żydowskim Seminarium Teologicznym we Wrocławiu, a następnie aż do 1911 roku pełnił funkcję rabina w Kromieryżu.

Wśród dziewiętnastowiecznych nabytków, obejmujących także inkunabuły, znajduje się księga powiązana ze środowiskiem śląskim: „Liber decretorum, sive Panormia” autorstwa biskupa Iwona z Chartres. Jej pierwotnym właścicielem był klasztor franciszkanów w Głogowie, skasowany w 1810 roku. Dotychczas nie udało się odtworzyć drogi, jaką księga ta trafiła do Kromieryża.

Spośród śląskich postaci związanych z biblioteką kromieryską warto wymienić dwie. Pierwszą z nich jest urodzony we Wrocławiu Augustin Theiner (1804–1874), wybitny historyk Kościoła i archiwista, który większość życia spędził w Rzymie. Wskutek konfliktu z papieżem zdecydował, że po śmierci jego biblioteka nie pozostanie w Watykanie, lecz zostanie sprzedana. Nabył ją arcybiskup ołomuniecki Friedrich von Fürstenberg, a kolekcja Theinera stała się w ten sposób podstawą tzw. nowej biblioteki pałacowej.

Drugą postacią jest pochodzący ze Śląska teolog, proboszcz i poeta Christoph Tietze (1641–1703), którego podpis widnieje na stronie tytułowej zbioru kazań wygłoszonych w kościele św. Marii Magdaleny we Wrocławiu, przy którym działało gimnazjum, w którym Tietze kształcił się od 1654 roku.

W ramach opracowywania zbiorów biblioteki kromieryskiej opublikowano dotychczas katalogi inkunabułów (*Kroměřížská zámecká knihovna I. Prvotisky / Schlossbibliothek Kremsier I. Inkunabeln*) i rękopisów (*Kroměřížská zámecká knihovna III. Rukopisy 9. – 16. století / Kroměříž Chateau Library III. Manuscripts 9th – 16th century*), a także edycję najstarszego katalogu z 1691 roku, zawierającego liczne wzmianki o drukach śląskich (*Kroměřížská zámecká knihovna I. Katalog 1691*).

Zakończenie

Przedstawione w niniejszym opracowaniu przykłady stanowią jedynie niewielki wycinek zabytków związanych ze Śląskiem. Pominięto w nim m.in. książki związane z Kłodziem, które zasługują na odrębne omówienie.

Głównym celem było zwrócenie uwagi na historyczną kolekcję, która – tworzona przez stulecia przez biskupów ołomunieckich – stanowi wyjątkowo cenne świadectwo reakcji między środowiskiem czeskim, morawskim i śląskim oraz dowód wzajemnej wymiany kulturowej, która przekraczała granice polityczne.

Kolekcja kromieryska otwiera szerokie możliwości badawcze, szczególnie w kontekście postępującej digitalizacji zbiorów i opracowania katalogów elektronicznych.

link do zdigitalizowanych zbiorów: <https://sbirky.muoj.cz/>

link do katalogu biblioteki: <https://muoj.kpsys.cz/#/>